

őrizni a szíve legelrejtettebb zugában, de le fogja bontani azt a szeszélyes, barokk felépítményt, melyet a magyar öneszméletre emelt. Ez a nemzedék híve a határozott és éles megkülönböztetéseknek, különbséget tesz vallás és nacionalizmus közt, kevés érzéke van az olyan nemzeti vallás iránt, melynek apologetikája és dogmatikája egy magányos ember testére van szabva és nem olyan rövidlátó, hogy a nagyváradi újságrót összetévesse a lotharingiai parasztleánnyal. Azt mondják, Ady költészetére reakció a XIX. századi pozitívista tudomány ellen és Ady szántszándékkal került minden exakt kifejezést. Az új ízlés ma ismét tudományos exaktságot követel a költőktől, ha más természetűt is, mint a parnassien-ek korában és mint tudománytalan hipotézist elveti azt a *harmonie préétablie*-félélt, amelynek alapján Ady a magyarság egyetemével azonosította magát. A magyarság sokkal gazdagabb, sokkal komplexebb valami, semhogy egy ember ki tudná meríteni. És végül a magyarságnak nem hősökre, hanem munkásokra, nem magyar karakterfejekre, hanem magyar gondolatokra, nem tragikus allegoriákra, hanem életerős hagyományokra van szüksége. Egyiket sem kaphatja meg Adytól, aki istenné akart lenni, mert ez még mindig könnyebb feladat volt számára, mint emberré lenni.

(Budapest.)

Hevesi András.

VÉDEGYLET, KOSSUTH ÉS IPARSTATISZTIKA . . .

A napokban egy rendkívül érdekes röpvív került a kezembe. Két nagy ívoldal, sűrűn telenyomtatva a negyvenes évek jellegzetes, hosszúkás vágású betűivel. Felszólítás az 1842-ben megalakult Iparegyesület tagjaihoz, hogy egy magyar iparstatisztika összeállításához adatokat gyűjtsenek és szolgáltassanak. A röpvív a következő címet viseli:

„Iparstatisztikai kérdések, mikre az iparegyesület képviselői és ügyviselői urak, valamint mindazon ügybarátok, kik a hazai iparállapotok megismertetése körül szívesen fáradozni elhatározták, felvilágosítást s adatokat gyűjteni s azokat az Iparegyesület igazgató Választmányának beküldeni hazafüli bizalommal kéretnék.“

Keltezése a röpvívnek nincs, de a negyvenes évekből való lapok, különösen azonban a *Hetilap* segítségével megközelítő pontossággal meg lehet állapítani keletkezésének időpontját és körülményeit. Egészben oly érdekes dokumentuma a magyar gazdaságtörténetnek, hogy megérdemli a rövid ismertetést.

A külső körülmények ismeretéhez mindenekelőtt néhány adatot kell leszögezni a negyvenes évek gazdaságpolitikai mozgalmából. Kiindulási pont az *Iparegyesület* megalakulása 1842 június 4-én. Kezdeményezője, legelőbb mozgatója, első aligazgatója, majd 1846 januártól kezdve igazgatója K o s s u t h Lajos volt, kinek agyában — saját közlése szerint, — fogságának idején született meg egy ipartámogató, fejlesztő társadalmi egyesületnek az eszméje. Működését az Iparegyesület egy iparkiallítás rendezésével kezdte meg, amely hivatva lett volna, hogy a magyar ipar állapotát és termelő képességét ismertesse meg a közönséggel. Ez az első magyar kiállítás 1842 augusztus 25-től szeptember 20-ig volt nyitva és 203 „művész és gyárnok“ vett részt rajta. Az Iparegyesületből indult ki a *Magyar Kereskedelmi Társaság* megalakításának gondolata 1843-ban, a *Gyáralapító Társaság* 1844-ben és az Iparegyesület körül született meg a *Védegyelet* eszméje is, amely hivatalosan 1844 végén konstituálódott Pozsonyban.

Mindezek az alakulások különböző módon egy célt szolgáltak: megszüntetni azt a gyarmati viszonyt, melyben Magyarország Ausztriához állott és megteremteni a független gazdasági élet előfeltételeit. Ehhez azonban mindenekelőtt tudni kellett volna, hogy miye van az országnak, milyen természeti kincsek állanak rendelkezésére, mely iparok vannak már meg és mely iparok megteremtéséhez vannak meg a természetes előfeltételek. Hiszen az 1842. évi kiállítás rendezői úgyszólván vaktsötétségben tapogatóztak, mikor a kiállítás részvételi felhívásait kellett kibocsájtani és a Védegylet idején városról-városra kellett összeírni, hogy tulajdonképpen milyen iparok vannak az ország területén. A hivatalos adatokat legieljebb a sótárak útján lehetett volna beszerezni, amelyek a negyvennyolc előtti Magyarországon adóhivatalok gyanánt működtek és adóztatás céljára szolgáló feljegyzéseket vezettek. Ezeket azonban a helytartó tanács hét lakat alatt őrizte; hozzájuk közönséges halandó, pláne, ha Ausztria ellen irányuló szándékokkal gyanúsították, nem juthatott.

Igy vetődhetett fel a társadalmi úton összegyűjtendő magyar iparstatisztika gondolata. Hogy maga a gondolat kitől származott és pontosan mikor született meg, természetesen nem lehet megállapítani. Egyik forrásban akadtam ugyan olyan nyomra, hogy József nádor, aki védnöke volt az Iparegyesületnek, mutatott rá az iparstatisztika szükségességére. Közlebbi adatok hiányzanak. Csak annyi bizonyos, hogy a kérdőívek 1844 végén, vagy legkésőbb 1845 elején már szétmentek. 1845 április elsején indult meg ugyanis Vállás Antal szerkesztésében az Iparegyesület közlönye, a *Hetilap*, amely második számában már közli Eger iparstatisztikai ismertetését, néhány számmal később pedig arról számol be, hogy a kérdőívek közlésén forognak. Azt sem tudjuk, hogy ki volt ennek a nyolcvanegy pontból álló iparstatisztikai kérdőívnek az összeállítója. Erről sem a *Hetilap*, sem a többi egykorú újságok tudtommal nem tesznek említést. Azt hiszem azonban, nem járok messze a valóságtól, ha legfőként Kossuth Lajost, aki a negyvenes évek iparvédelmi mozgalmainak lelke volt, gyanítom mögötte.

Azt mindenesetre meg kell állapítani, hogy a kérdőív nagyon alapos munkának az eredménye és becsületére válik a szerzőjének, vagy annak a bizottságnak, amelynek műhelyéből kikerült. Figyelemmel van a gazdasági élet összes jelenségeire és a legcsekélyebb fontosságú momentumokat sem hanyagolja el. Jellemző egyébként, hogy az *ipar* szót nem a mai értelemben, hanem a német *Gewerbe* kifejezésének megfelelően használja és iparnak tekint minden kereseti foglalkozást, még a mezőgazdaságot is. Utóbbit a mesteremberek és gyárosok által üzött ipartól való megkülönböztetésül *gazdasági iparnak* nevezi.

A kérdőpontok hat csoportra oszlanak. Az első csoport arra vonatkozik, hogy a tudósító vidékén mi van és mely mértékben van meg azon természeti feltételekből, melyek az iparüzéshez szükségesek. Ide tartoznak a folyók, tavak, vízierők, erdőségek, széntelepek, egyéb ásványok, milyen a föld termelékenysége általában. A második csoport kérdőpontjai a mezőgazdasági művelés és állattenyésztés egyes ágazataira, valamint a birtokmegosztás módjára, úrbéri viszonyokra stb. vonatkoznak. Harmadik csoport a közlekedés. Milyenek az utak, csatornák, hidak, kompok, a postajáratok, gyorskocsizási viszonyok, mit kellene még létesíteni, honnan kellene az új létesítményekhez a szükséges anyagokat beszerezni? Kívánatos, ha valaki új tervet hoz javaslatba, közölje egyúttal „a nyereségnek reményteljes hánylatait, avagy sperativus calculusait is.” Manapság ezt jövedelmezőségi számításnak mondanák.

A negyedik csoport a forgalmi viszonyokról kíván felvilágosítást. Forgalom kifejezés alatt azonban a kérdőív a kereskedelmet érti. Itt előadandó, milyenek a vidék főüzletgái, milyenek a vásárok, hitelviszonyok, honnan szerzik be a kereskedők iparcikkeiket és mit kellene tenni a kereskedés révén a honi ipar előmozdítására. A vidék összes kereskedői lehetőleg szakmánként csoportosítva név szerint felsorolandók.

Az ötödik csoport a *népességre* vonatkozó kérdéseket tartalmazza. Mekkora a lakosság száma, milyenek a népszaporodás jelenségei, milyen a lakosság megoszlása foglalkozási ágak szerint, milyen a lakosság alkalmassága ipari szempontból és milyenek az igényei iparcikkekben. Adatok közlendők a nemzetiség és vallás szerinti megoszlásról és propaganda szempontjából közlendő azon „iparkörben és egyéb műtudományokban jártasoknak“ névsora, akiktől ipari ügyekben „véleményeket, tanácslatokat, ítéleteket, vagy eszközzéseket lehetne reményelni.“

Legterjedelmesebb a hatodik csoport, amelyben a *sajátképeni iparra* vonatkozó kérdések foglaltnak. Külön kérdések foglaloznak a háziipar, a kisipar és gyáripar állapotával, figyelemmel a nyersanyagok és félgyártmányok beszerzési forrásaira, az értékesítés módjára, a műhelyek, gyárak berendezésére. Közlendő az iparosok értelmiségi foka és a mesterség iránti hajlamossága. „Megmarad-e a mesterember üzlete mellett állhatatosan? vagy miként kivált a magyarnál szokás, egy kis lépesedés után felváltja műhelyét földbirtokkal, szerszámait ekével, kapával? Összeállítandó a tudósító körzetében levő gyárak jegyzéke, a gyáraktól minták, mutatóványok és kimerítő árjegyzékek szerzendők be, egyúttal pedig javaslat teendő, hogy a vidéken minő gyárakat lehetne a jövedelmezőség reményében állítani.“

Maga az a körülmény, hogy az Iparegyesület a negyvenes évek derekán foglalkozott ezeknek az adatoknak a gyűjtésével, nem új és különböző gazdaságtörténeti munkákban meg van említve. Sem egykorú munkákban, sem későbbi feldolgozásokban nem akadtam azonban a kérdőív ismertetésének nyomára, pedig mint a fentiekből megállapítható, szerzői igazán alapos munkát végeztek. Ez a kérdőív egymagában is elsőséges annak a széles elterjedt balvéleménynek a megcáfolására, hogy a Védegylet körül csoportosult politikusok komoly gazdasági megalapozás nélkül csak a lelkesedésre appellálva akarták a harcot az ipari függetlenségért megindítani. Egyúttal pedig, — ha igaz az a feltevés, hogy Kossuthot kell a röpi mögött gyanítani, — ez a munka újabb bizonyítéka Kossuth rendkívüli sokoldalúságának és a gazdasági kérdések iránti helyes érzékének.

Mint említettem, a kérdőívek 1844 végén vagy 1845 elején mentek szét és az első ilyen iparstatisztikai leírás közlését a *Hetilap* 1845 április 4-ki számában kezdte meg Egerről. Ebben az évfolyamban szerepelnek még Besztercebánya, Brassó, Debrecen, Dunaföldvár, Eperjes, Nagyszombat, Paks, Pécs és Szombathely. A következő évfolyamban már csak három leírás van: Békés, Nádudvar és Zombor és 1847-ben ismét három: Nagykőrös, Pest és Tolnamegye. Az egyes leírások természetesen különböző értékűek és terjedelműek, de mind alkalmasak arra, hogy képet nyújtsanak az ismertetett városok és községek közzgazdasági viszonyairól a negyvenes évek derekán. Mindenesetre a közölt adatok egyes monografiák készítésénél ma is nagyon jól felhasználhatók volnának.

De ha a beérkezett iparstatisztikai felvételek jók voltak is, szám szerint az eredmény egyáltalán nem volt kielégítő. A felsorolás mutatja, hogy a negyvenes években a legnagyobb gazdasági jelentőséggel bíró városok kimaradtak a feldol-

gozásból. Ugy látszik, hogy az Iparegyesület sem volt valami nagyon megelégedve a statisztikai adatgyűjtés eredményével. Ez az elégedetlenség főleg a *Hetilap* második esztendejében jelentkezett erősebben, mikor az adatszolgáltatások és leírások nagyon meggyérültek. Valószínűleg kritikák is hangozhattak el, melyek hiúnak bélyegezték az egyesületnek azt a törekvését, hogy tisztán társadalmi úton összeállítsa Magyarország iparstatisztikáját és képet rajzoljon az ország gazdasági állapotáról. Főleg a trieszti *Lloyd* és a kormány által támogatott *Budapesti Híradó* voltak azok, amelyek állandóan támadták az Iparegyesületet és polemizáltak a *Hetilap* cikkeivel. Ezekre a támadásokra, válaszul a *Hetilap* 1846 március 6-án. „*Legyen gondunk statisticánkra*” című cikkében, amely *W.* betűvel van jegyezve. Ez a betű *Wargha* Istvánt fedi, aki 1846 elején vette át a szerkesztését *Vállás* Antaltól és 1847 derekán adta át *Fényes Elek*nek.

A cikkben *Wargha* szembeszáll azokkal, akik csak gúnyolódni tudnak, mindent kifogásolnak, de nem veszik tekintetbe azokat a nehézségeket, melyekkel a közgazdasági kérdések tárgyalásánál és megbízható adatok összegyűjtésénél az akadémiának és az Iparegyesületnek meg kell küzdeni. A kishitűekkel szemben megállapítja, hogy „ha egyesek jó akarata az ő (t. i. az Iparegyesület) dicséretes szándokával egy ösvényt tart, gazdag eredményeket lesz képes felmutatni, s az országos statisztikai hivatalnak, melly annyira fontos és nélkülözhetetlen, minden józan polgár tudja, alapul szolgálhatand. Azért legyenek ezennel is felszólítva mindazok, kik az önismertetnek, a hazai erők megismertetésének, és a hazai állapotok felderítéséből származandó világosságnak baráti, miszerint a derék iparegyesülettől, melly kezdeményét vigasztaló kilátásokkal folytatja, szíves közre munkálásokat meg ne tagadják.”

Ezeket a buzdító sorokat hosszabb és arészletekre is kiterjedő fejtegetés követi, hogy mely szempontok lebegnek az egyesület statisztikai osztálya előtt. Ez a felsorolás tulajdonképen összefüggő szövegben való előadása a kérdőív pontjainak, egyúttal pedig mintegy programja a javasolt statisztikai hivatalnak.

Wargha István felhívása azonban nem tudott életet önteni a statisztikai osztály munkásságába. Ugy látszik, az országban nem sokan voltak, akik hajlandók voltak a statisztikai adatgyűjtés fáradságos munkájára vállalkozni. A *Hetilap* még két esztendeig élt és 1848 tavaszán szűnt meg, de két esztendő alatt már összesen csak négy ilyen statisztikai leírás jelent meg benne. Más, sokkal égetőbb kérdések nyomultak előtérbe, melyek a figyelmet az ilyen fontos, de alapjában véve részletmunkáról elterelték.

A kísérlet azonban megérdemli, hogy ne menjen feledésbe. Első kísérlet volt ugyanis Magyarország gazdasági viszonyainak exakt adatok alapján való feldolgozására és vele kapcsolatban merült fel először egy országos statisztikai hivatal felállításának gondolata. Az Iparegyesülettel és Végjegyzéssel együtt ezt a statisztikai próbálkozást is hely illeti meg a negyvenes évek gazdaságtörténetében.

(Szeged.)

Tonelli Sándor.